

10/10/10

וידוע במישורו על ימי בחרותו של הרמב"ם, וביחוד על דרך הנוכח, אין לנו על יודנו יונה בן אברהם יודעים או בכיורו שגור לטרהקים - לצפון צרפת - ללמוד תורה... ואילו על הרמב"ם אין לנו ידיעות ברורות.

יש להניח כי כפי סכנת הדרכים, שנשחטבו במשך השנים, לא הרחיק הרמב"ם ללכת כמו דודנו הקדוש ממנו... כסתבר גם שהרמב"ם הלך ליישובותיו של רבותיו - יהודה ברי יקי, ור' מאיר ברי נתן... וזה יהיה מאה מוחלט שפצינו את ר' יהודה ברי יקי חותם כאחד הדיונים בשטר מעשה בית דין שנכתב בכרצלונה בשנת ד' אלפים ותשע מאות ושבועים וחמשים... נוכל לשרר כי התלמיד הלך בנירונה לברצלונה, כאשר המרתק שבנינו אינו גדול ביותר, ואולי היה נמוך מיושבו של ר' יהודה ברי יקי בנירונה עצמה, כי כמו שיבואר להלן היו לחכם זה, שהיה בקי בהלכות והכללה, תלמידים מקישיבים בנירונה שהיתה מרכז לחרות הנסתר, הנחה זו ותוכן גם לגבי רבו השני רבי נתן ברי מאיר מטראנקאטילי... אולם כאמור אין הענין יוצא מידי השערה.

ה. משפחה

שם אשורו של הרמב"ם לא נודע, אך ידוע שהיתה ממשפחה חשובה ושלישה אווים נכבדים לה. היא ילדה לרמב"ם בנים ובנות, שם הבן הגדול נזכר, והצעיר שלמה, שלמה נשא את בת ר' יונה החסיד בן אברהם לאשה, וכאשר נולד להם בן, אחרי שנפטר ר' יונה החסיד, והיה לו (לשלמה) לקריתו משה בשם אביו (הרמב"ם), אמר הרמב"ם ז"ל: אצמם שצריך לקריתו על שמי אני רוצה שיקרא יונה על שם זקינו אבי אמו משה ורחק השמש ובא השמש... הוא רבינו יונה השלישי, ועוד בן היה לו הרמב"ם: יהודה (או יוסף), שכנראה היה מבין הקרובים לחצר מלכות קאסטיליה, והוא אשר ערך לו אביו איגרת שבה הוא מייצג לו כיצד להתהלך במצריים, בנותיו של הרמב"ם לא נודעו לנו בשמותיהן, שאמנם היו לו גם בנות ניתן להסיק בכיורו מסוף דרשתו לראש השנה שדרש בניו עכו: "עובתי את ביתי... נעשיתי כעוכר על בני, אכורי על בנותי...".

ז. על מה התמרנס הרמב"ם

בשאלה שנישאל הרשב"א אם רופא ישראל מותר לו לעשות רפואה לנכרית כדי שתעבר או לא, השיב הרשב"א: בשכר מותר משום איבה, וכל שכן רופא שמרפא לכל, ואם אינו מרפא אחרון הוא להו איבה טפי, ואני ראייתו את הרב רבינו משה בר נחמן שנתעסק במלאכה זו אצל הנכרית בשכר...¹

המעשה האחרון של הרמב"ם שאנו יודעים עליו בכיורו, היא הדרשה שדרש בראש השנה שנת כ"ט בבית המדרש של עכו, מכאן ואילך הכל לזוט בערפול.

אין הופך המדוייק של פטירת רבינו אינו ידוע לנו, אלא, שכנראה, שנת חמשת אלפים ושלשים, היא הנכונה, שכן כל המקורות מעידים שרבינו חי בארץ שלש שנים, והיות שהגיע לארץ בקיץ שנת כ"ז, הרי שפטירתו היתה בשנת שלשים, ואולם היות שבו הלך לבית עולמו לא נודע. שיקיעת שמישו של רבינו משה בן נחמן בארץ חלדו לא ציעמעה כלל את האיטלקיות המאירה של דמותו המזהירה, אדרבה, קרן אורה של אישיותו המגומנטלית התחילה לעלות כיום עליית נשמתו, ולכשרנצת לומר זו היא המנוחה אשר הושיעה כיום פטירתו במצבת קבר אמו, זו היא המנוחה אשר עתידה היתה, יחד עם שאר מאורות גדולי ישראל, להאיר את בתי ישראל בכל מקומות מושבותיהם.

שנת וירי רמב"ם חולפת בידים כמעט את המאה השלישית לפנינו (היא דורית המש שנים לפני חוללתו של אברהם מאיר), במוצות מאה זו הדינה הכנסית והמדינית ליהודים שפנתו השפעתו, היא חושבת בכל מדינות אירופה, שבאותה התקופה, והכריזה על "מסע הצלב הפנימי" נגד זרמי הכופרים והחולות בכל מקומות אירופה, על אשר נחמט בטון ויוזם ורכוש בכל אירופה, וכל מלכות חושבת ונזורה עליהם כמין גידוש או שד, כן גודש ונחמט כמין מין זו מנגליתו (1200), מצרפת לזרמיו בשנת 1190, ולחולטין בשנת 1191, ובספרד כמאה שנה לאחר מכן (1192).

כנגד משפחת הכנסית אומנם פעלו אלמנטים שהם גורל היהודים לטובה, הלא אלה הם המלכות והשליטה היהודית, שמשפטים כלכליים וחזקות עצמם נוספים היו בדרך כלל לזמן על היהודים, אולם עובדה היא שרוב הכנסית והמדינית שהיונה מרפאת על פני כל המאה הזאת ביטלה השפעת המלכות והדינה כמעט לגמרי.

ח. מוצאה של המשפחה

אמר - דבי יצחק בן ראובן אלברגוני, שהיה אחי מומחה רבנים גדולים בספרד, בימי דבי יצחק אלפסי ז"ל, שכולם שם יצחק, אחי רבי יצחק בן ראובן, הוא מברצלונה לארץ וביא שיעתה שם קהילה גדולה, והיה רב גדול ומשפחה, וחבר אחרות המחילת: איזה מקום בינו? וביא היתה עיר בדרום ספרד.

אומשפחה ידועה היתה בשם גרונזיאני, בין הנכרים נודע הרמב"ם בשם פונטאטור די פונטאט, רב יהודי מירונה...¹

של דבי נזכר, אביו של הרמב"ם, אין לנו כל ידיעות, אולם בראש הדין אשר דרש רבינו בראש השנה בעיר עכו, רישום: "הו מדרש רבינו חזקוני... ודר משה בן דוד נחמן ביע, ונחמ פורס: בן דוד נחמן, וזה נחמ פורס... הוא מלמדינו של רבינו שהיה נחמ באותו מעמד ידוע בכיורו כי אבי דבי נודע בשם "הדר נחמן", ועוד ראינו לוח מלשונו של אדם אלמני אחי משפחת רבינו שפצינו את המשפחה כולה: קדישי הקדושים אשר מעולם היו בעלי שם ובעלי עישים... רבנים ואנשי קורש... לאמו של הרמב"ם (שמה הפרטי לא נודע לנו) היו שלשה אווים אבדולם, יוסף, שלמה, לאברהם ויוסף היו בנים ששמו של כל אחד מהם - יונה, ולא הם: יונה בן אברהם הוא רבינו יונה החסיד - רבו המוכר של הרשב"א, יונה בן יוסף, הוא רבינו יונה השני - חבר לרשב"א, שלמה ויהו בן בשם משה - הוא אשר דרש הרמב"ם בשלמו באגרונו ששלחו לנחמן בנו מירושלים: ותקרא לי לשלום, בני ותלמידי (נחמן), וי משה ברי שלמה אחי אפקי... דוק ותמצא שבין שלשת האוים הנכרים והחזקות (אמר של רבינו) היו ארבעה בנים: שנים בשם יונה (יונה בן אברהם, יונה בן יוסף) ושנים בשם משה (משה בן נחמן, ומשה בן שלמה), ניתן לשרר אישור שהשמות: יונה ומשה, הם שמות שניו רחוקים במשפחה, וכן הולדתו של הרמב"ם לא נודעה לנו בפירוש אלא להסיק ניתנה לפי זמן פחותם של סטרי ויראשונים.

1. המצאה של יוסף

יעקב בבקר בסתר גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה, שנאמר וירא ויאמר מה נורא המקום, מכאן אוח למד שכל המתפלל בירושלים * נאלו מתפלל לפני כסא הכבוד, ששער שמים הוא שמים * לשמוע תפלתו של ישראל, שנאמר וזה שער השמים, ושם יעקב ללקט האבנים * ומצא אוח כלן אבן אחת, ושם אותה מצבת בתוך המקום וירד לו סמן מן השמים ויצוק עליה, שנאמר ויצוק שמן על ראשה, מת עשה הקב"ה נסלי * רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי התהומות ונעשה אותם סניף לארץ, * כדאם שהוא נותן * סניף לכיסה, לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ * ומשם נפתח * תארץ ועלית תיכל ה' עומה, שנאמר ותאבן חזאת אשר שמי מצבת יתיה בית אליהם, ומשם נשא רגליו ותקח עין בא לוחו, עד כאן.

ויזו זצ"ל ז"ל קטא

הדר' העולם ארץ ישראל, הדר א"י ירושלים, הדר ירושלים בית המקדש, הדר ביתמ"ק בית קודש הקדשים, הדר בית קה"ק מקום הכרובים ששם השכינה שורה, שנאמר ונודעתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים, ואמר: רועה ישראל תאוונת נוחג כצאן יוסף יושב הכרובים הושיעה, ואמר היא היתה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנחף ככר * ואדע כי כרובים המה * וכו'.

בקר ואמן ז"ל ז"ל ז"ל

2. יוסף זצ"ל ז"ל ז"ל

אלה שלמה חכם ויהו היה ידוע עיקר משונו... של עולם, לפי, מציון מכלל יוסי אלהים ומאפי, מציון גשוחלל... כל העולם כולה ביצו, למח נקראת אבן שניה, שממנה נשתח השולל.

ויזו זצ"ל ז"ל ז"ל

הי שנקראה חזרה בלבשה הצורה היתה בזה ויהי שחופפים קרין אוחו... אבן שניה שממנה נשתח השולל.

ויזו זצ"ל ז"ל ז"ל

לנקודת המצוי, ורבותיו ז"ל אמרו אבן שתיה שממנה הושתח העולם... ונחמ התנוול בן מישור התנין על דרך הוציא היתה חזר ובתו, או כי ינסנו בחזונון חזלה ויעלה משם לשמים ולרוח, ואחר כך למולות ולשמים.

ויזו זצ"ל ז"ל ז"ל

והשינוי השם יתברך במבחר המקומות להנאת ולחועלת הנוף, וצירי במקום הנהא הנכבד כל משעה העולם העליון. הוא עולם הנשמות בצירי גשמי להכין משם יסודי כל נברא גוטי ונפשי ומלאכי, וכל כח שיש בהשגת כל נברא להשיג מן הבורא יתברך, גם המקום ההוא נכבד, מכל מקומות העולם השלם מפני המוצק אשר על ידו ראשו מן העולם האמצעי והעליון, ועל כן יראו בו מראות האלהים משאר מקומות הארץ כאשר אנהו מאמינים שאר ישראל ירושלים מקומות נכבדים מיוחדים לנבואה בעצמם כפי מוצקם, וכל שכן בית המקדש כסא ה', וענינו שנאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים, תלה נבואתו הבאה אליו, מבלתי [וי יכולת הקדמת כונה במעלת המקום. ע"כ שוכני גן עדן שהוא מבחר למבין] בצירי הדברים כל סודות העליונים ונפסם מתעלית בלימוד ההוא ורואה מראות אלהים בחברת כבוד העליונים מן המקום ההוא, ומשיגים כל מה שיוכל לדעת ולהבין הנברא כלימוד משה בסיני, וכעניו שכתוב אשר אתה מראה בהר, זה עניו ידעיתנו בגן עדן והדברים מפורטים בדברי חכמים.

אלא הכונה מפני שהוא שער השמים לאור באור החיים, כאשר תאמר על העומד בירושלים שנתלבש נפשו רוח הקודש ומלאכות נבואה. בתשן עליון בין בחלומות בין במראה יותר מן העומדים בארץ סמאה, ומן ההשגה ההיא אל הנפש במקום ההוא מתעלית לדבקות העולם העליון והשגת תענוג הרוחני.

כיוון יראה ע"כ ר"ל

א ירמיהו ג' ס' ו' א

מבוא לאגרת ז

אגרת זאת ששלח הרמב"ן לבנו נתמן נעלה ערכה מכמה בחינות. אנו נושמים בה נשימת התרוממותו ההיה משמעות ארץ הקודש ובעוצמו העזים לבנינה ותיקונה עם נחמת ציון, בדבריו המוקדשים אנו חשים שגם בתקופה אפלה זו — כאשר ירושלים נחרבה, לערך בשנת (1260), על ידי התתרים, והיהודים שבה נהרגו באכזריות חמה ושרידיהם נתפזרו לכל רוח — גם אז לא זיתר עם ישראל על אדמתו ועל מקדשו, כעדותו התמימה: כי רבים באים לירושלים תדיר אנשים ונשים מדמשק וצובה וכל גלילות הארץ לראות בית המקדש ולבכות עליו.

עובדה היא, שכאנתו זמן שרבינו מוכיז במכתבו: וכבר התחילו ושלחו לעיר סכס להביא משם ספרי תורה אשר היו מירושלים... והנה יציבו בית הכנסת וסם יתפללו, לא נפקטה רציפותו של הישוב בירושלים עיר מקדשו עד זמנו אנו, כאשר לגיונות הערבים בזוו את העיר הפתיקה והחריבו מקדשי משם שבה בשנת השי'.
הא נא אתה בת קול שמנחמת כיונה בדברי האגרת שלפנינו ונאנת: כל המקדש מחבירו הרב יותר מחבירו... עדות'אמנה לבירת עולם בין ישראל וארצה, בין ישראל ומקום מקדשו.

האגרת נדפסה פעמים הרבה, לרוב בסוף ספר תורת האדם של הרמב"ן, וגם בפני עצמה.

אגרת ז

יברכך ה' בני נתמן, וראה בסוב ירושלים, וראה בנים לבניך, וכשלחנו של אברהם אבינו, יהיה שלחנך.

בירושלים עיר הקדש אני כותב אליך ספרי, זה כי שבח והודאה לצור ישיעי וזכירי ובאתי לשלום ביום הטיעי לירח אלול ועדתי בה שלום עד מהרת יום הכפורים, אשר פני סועדות ללכת להברון העיר ככרות אבותינו להסתה כנגדם, ולהצוב לי עם קבר בעיה, ומה אגיד לכם בענין הארץ, כי רבה העזובה, וגדל הסכנות, וכללו של דבר, כל המקדש מחבירו הרב יותר מחבירו, ירושלים יותר הרבה מן הכל, וארץ יהודה יותר מן הגליל, ועם כל חרבנה היא טובה באד, ויוסביה קרוב לאלפים, ונוצרים בתוכם כשלם סאות, פליטים מחרב הסולסן, ואין ישראל בתוכה, כי כעת באו התתרים ברחו משם, ומתם סנהרגו בחרבם, רק שני אחים צבעים קונים הצביעה מן הכושל ואליהם יאספו עד בנין מתפללים בביתם בשבתות, והנה זרנו אותם וכצאנו בית הרב בנוי בעמודי שיש וכיפה יפה, ולקחנו אותו לבית הכנסת, כי העיר הפקר וכל הרוצה לזכות בתרבות וזכה והתנדבנו לתיקון הבית, וכבר התחילו ושלחו לעיר סכס להביא משם ספרי תורה אשר היו מירושלים והביריהם שם בבוא התתרים, והנה יציבו בית הכנסת וסם יתפללו, כי רבים באים לירושלים תדיר אנשים ונשים מדמשק וצובה וכל גלילות הארץ לראות בית המקדש ולבכות עליו, ומי שזכנו לראות ירושלים בתרבה, הוא יזכנו לראות בבנינה ותיקונה כסוב אליה כבוד הסכינה, ואתה בני ואחיק, ובית אביך כלכם תזכו כסוב ירושלים ובנחמת ציון, אביכם הדואג וסוכה, רואה וסכח.

משה ב"ר נתמן וצ"ל.

ותקרא לי שלום בני ותלמידי ר' משה ב"ר שלמה אחי אמך, הנני מגיד לו כי עליתי אל הר הזיתים המכון כנגד הר הבית והסמך לו, אין בנייהם אלא עמק יהושפט, וסם כנגד בית המקדש קראתי חרוזותי בבכיה רבה כאשר נבא, ומי ששכן שמו בבית המקדש יי ישיא וירבה שלומם עם שלום כל קהל עירכם המכובד והקדוש, לעדי עד ולנצח נצחים, יגדל שלהתכם. אמן.

ס' כבוד ארץ, מנחם פירש לשון כביר, מהלך רב, ואגדה בזמן שהארץ הלולה ככברה שהניח מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא, ואין זה פשוטו של מקרא, שהרי כנעמן שצינו וילך מאחו כבדת ארץ, ואומר אני שהוא שם מדת קרקע, לשון רש"י, והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי, כי הכף לדמיון, ואינה שרשית, ומצא המלה, היו לברות למו, והבנתי להם, ענין אכילה מופתת בבקר, ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל, כי כן ישתרו כל הולכי דרך, זה כתבתי החלה, ועכשיו שוכתי ובאתי אני לירושלים שבח לאל הטוב והמטיב, ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל, והנה והכחש, הפירוש הזה וגם דברי מנחם, אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י, ואין בו תאר רק הסכמה, כרוב הטמות והכ"ף לשמש, שלא נמדד ככונן, ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה ברז כמו בת, מלשון מה ברי ומה בר בטני, והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארוחתו כמו למיל היום, ויאמר לה בת ארץ, כי המדה כמו בת למרטה, או לכדה אתרת ידועה ביומים ההם, וכן ראיתי שאין קבורה ברמה, ולא קרוב לה, אבל הרמה אשר לבנינו רחוק ממנה, כארבע פרסאות, והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים.

כיוון יראה ע"כ ר"ל

א ירמיהו ג' ס' ו' א

ואדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה מבחר בני אדם היה בחבונה ובדעה, והשינוי השם יתברך במבחר המקומות להנאת ולחועלת הנוף, וצירי במקום הנהא הנכבד כל משעה העולם העליון, הוא עולם הנשמות בצירי גשמי להכין משם יסודי כל נברא גוטי ונפשי ומלאכי, וכל כח שיש בהשגת כל נברא להשיג מן הבורא יתברך, גם המקום ההוא נכבד, מכל מקומות העולם השלם מפני המוצק אשר על ידו ראשו מן העולם האמצעי והעליון, ועל כן יראו בו מראות האלהים משאר מקומות הארץ כאשר אנהו מאמינים שאר ישראל ירושלים מקומות נכבדים מיוחדים לנבואה בעצמם כפי מוצקם, וכל שכן בית המקדש כסא ה', וענינו שנאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים, תלה נבואתו הבאה אליו, מבלתי [וי יכולת הקדמת כונה במעלת המקום. ע"כ שוכני גן עדן שהוא מבחר למבין] בצירי הדברים כל סודות העליונים ונפסם מתעלית בלימוד ההוא ורואה מראות אלהים בחברת כבוד העליונים מן המקום ההוא, ומשיגים כל מה שיוכל לדעת ולהבין הנברא כלימוד משה בסיני, וכעניו שכתוב אשר אתה מראה בהר, זה עניו ידעיתנו בגן עדן והדברים מפורטים בדברי חכמים.

כיוון יראה ע"כ ר"ל

א ירמיהו ג' ס' ו' א

אגרת ז

ונשלם ספר תורת הכהנים וקרבתו ומצותו, ישובב אל עליון דברים להותן, ליום לשיור וכהנים לעבודתך, וישראל אל נזה איתן, ענינו הראאה ירושלים גנת ביתן, ואמינו על משפטו, היכל ודביר על מכוונת, ובנות יהודה בשלוותן, וערבה לה' מנחת יהודה כימי עולם, וכשנים כדמותך, ועלו על רצון מוכחו, תמידין סדרון ומספין כהלכתן, הם ונשלם ספר ויקרא בעזיה

נשלם ספר הפקודים, ודגלי הצבאות, ולאליהם אלהי צבאות, שבת והודאות, למאות ולאליהם ולרבוותא, וכאשר עשה עם אבותינו הגדולות והגוראות, יחיש בימינו קץ הפלאות, יבנה הבית והלשכות וגבול לפני התאות, ויכין שם לבית דוד כסאות, וענינו רואות, והוא ברחמי ינקנו מנסרות ומכל שניאות, ויראנו מתורתו נפלאות, אמן כן יהי רצון: הם ונשלם.

תפלה על חרבות ירושלים

עומדות הן רגלינו בשערך, ירושלים, בית אלהים ושער השמים, ירושלים הבנינה עיר שחברה לה יתדך, עם אותה שפצצתה, ששם עלו שבטים שבטי יה, ששם אבן שתייה, ששם קמת השמת העולם, ונקמה השתרע מוסדות מכל וגבולם, ששם הר המוריה, ששם מצא תורה ונתנה, הנהר חמד אלהים לשבתו, ובנה בו בית מנחתו, ושם תכין כסא מלכותו, ויהי בשלם סכו, ומעונתו מביית לדביר וקדש הקדשים, שם ארץ תבירית ארץ כל הארץ, ובו לוחות כתובים באצבע אלהים, ששם נבואה יוצאה, ומתפשטת על גפם תאומי צבניה, היא החיה אשר תחת אלהי ישראל בנהר כבד ואדע כי כרובים קמה, להקבא ולשעבר

ובכיתי עלך, במר נפשי מספר מר, ובבכי אנתענ, ויהי כהרימי קולי, וקברעי בגדי ומעילי און ינתן לי, פי ביום תשיעי לירח אלול שנת חמשת אלפים ושמנים ושמנים, באיתי בצעיר התרבה ושוממה, מבלי בנייה, והיא יושבת נראשה חפויה, וקראתי עליך קראוי.

ציון מרבה רוחה ירושלים שממה, ואצל העיר כנגד הפתח קרעתי עליה, ובבואי כנגד הבית הנדול ותקדוש קראע, בבקיה רבה, בית קדשו ותפארתו אשר הלך אף אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדו היה לתרבה, וקרענו, קריעה שניה במאניה ואניה, וקראנו, במקום ממור קינה לאמר: אלהים באו גוים בנתלתה וני, עד ואנתע עקף וצאן מרעימה נודה לה לעולם לדור ודור ונספר תהלתה.

אבינו אב הרחמן, לא יתום ישראל ולא אלמן, כי רחמיך עליהם במקומן, בכל עת וזמן, ובית עבדך זה קמה בן נתמן, הקבא לראות עירך ומקדשך בחרבתך, ובקראנו בנדו ומעילו בוכה ומתאבל, אליך ישמחנה ואליה תתן שונך ויראה דבירה ותיקלה, אליך יתאלמץ, ובגנונו, ענינו תראנה ירושלים גוה שאנן, ועצרי יהודה בתקנו, בשוב ישראל לגנינם, וכהנים לעבדך ונזירים לדוכן, שנאמר:

וכרא ה' על כל מכות הר ציון ועל מקראנה עין יוסם ועל כל כבוד תסה, לשכינת עזך בבית מקדשך, ולא יכרת מעונך, וזה עבדך ישב בסתרן, ובצל שדי יחלונן, ברוך אתה ה' שומע תפלה, אמן ואמן סלה ועד ומן.

א ירמיהו ג' ס' ו' א

א ירמיהו ג' ס' ו' א